

ZAŠTITA PROGRAMA RAČUNARA I BAZA PODATAKA U SRBIJI

I ZEMLJAMA EVROPSKE UNIJE

mr Snežana Šarboh, viši savetnik,

Zavod za intelektualnu svojinu

Mada naša zemlja ima dugu tradiciju zaštite autorskih prava, kao i odgovarajuće zakone u toj oblasti koji su se od završetka Drugog svetskog rata u proseku donosili na svakih deset godina (1946., 1957., 1968. i 1978.), od pojave prvih programa računara pa sve do početka devedesetih godina propisi iz oblasti intelektualne svojine nisu sadržali nikakve odredbe koje bi se odnosile na zaštitu programa računara, tako da je u pogledu toga postojala značajna pravna praznina.

Tek u Zakonu o izmenama i dopunama Zakona o autorskom pravu iz 1978. godine koji je usvojen 1990. god. u članu 3. je po prvi put eksplicitno navedeno da se autorskim delom smatraju i programi računara. Ovo je već bio značajan korak u pravcu harmonizacije naše zakonske regulative sa međunarodnim standardima u oblasti autorskog prava. Ovaj proces je nastavljen i usvajanjem Zakona o patentima iz 1995. godine u kome su takođe po prvi put uvedene dve različite kategorije nepatentibilnih tvorevina. To su, sa jedne strane, pronalasci za koje je predviđeno da se ne mogu štititi patentom, kao što je, na primer, pronalazak čije bi objavljivanje ili upotreba bila protivna moralu ili zakonu, pronalazak hirurškog ili dijagnostičkog postupka ili postupka lečenja koji se primenjuje neposredno na ljudskom ili životinjskom telu i biljna vrsta i životinjska pasmina, a sa druge strane, tvorevine koje se uopšte ne smatraju pronalascima i u koje su, između ostalog, ubrojani i programi računara. Na ovaj način je isključena mogućnost zaštite programa računara patentom, što nije bio slučaj sa prethodnim zakonima koji su regulisali ovu materiju, a time je ujedno sprečeno da programi računara uživaju kumulativnu zaštitu i putem autorskog prava, i putem patenta. Na ekvivalentne odredbe nailazimo i u Zakonu o patentima iz 2004. godine koji je još uvek na snazi.

Sledeći korak u ovom pravcu učinjen je u Zakonu o autorskom i srodnim pravima iz 1998. godine, gde su osim programa računara (u izvornom, objektnom i izvršnom kodu) koji se kao autorska dela eksplicitno navode u članu 2., uvode i prava proizvođača baza podataka kao predmet zaštite srodnim pravima. Za razliku od prethodnog u ovom zakonu su precizno definisana prava autora programa računara, ali i slučajevi iscrpljenja istog, koji su navedeni u članu 42. Takođe su definisana i prava naručioca računarskog programa koji stiče sva prava iskorišćavanja računarskog programa, ako ugovorom o narudžbini autorskog dela nije drukčije određeno, kao što proizilazi iz člana 89; slično rešenje se odnosi i na računarski program stvoren u radnom odnosu, u kom slučaju je nosilac isključivih imovinskih prava na njemu poslodavac. U ovom zakonu je takođe po prvi put definisano pravo proizvođača baze podataka, koje su kao takve definisane u članu 131. kao zbirka elektro elektronski uređenih i zabeleženih podataka, dela ili drugih materijala kojima se elektronski pristupa, i materijala neophodnih za njeno funkcionisanje, kao što su rečnik, indeks ili sistem za dobijanje i prikazivanje

informacija, pri čemu je proizvođač baze podataka fizičko ili pravno lice u čijoj je organizaciji i čijim je sredstvima napravljen (projektovan) sadržaj baze podataka. Ove odredbe su zasnovane na Direktivi 96/9/EC Evropskog parlamenta iz 1996.godine o pravnoj zaštiti baza podataka, koje su inkorporirani u naš zakon.

Od ovog zakona odgovarajuće odredbe vezane za računarske programe i baze podataka su postale standardni deo propisa iz oblasti autorskog i srodnih prava. Tako je i Zakon o autorskom i srodnim pravima iz 2004.godine imao slične odredbe vezane za računarske programe i za baze podataka, uz određena preciziranja i pojašnjenja, kao što je, na primer, određenje da računarski programi (u bilo kojem obliku njihovog izražavanja) spadaju u pisana dela u članu 2.

Najnoviji Zakon o autorskom i srodnim pravima („Sl. glasnik RS” broj 104/2009) računarske programe u bilo kojem obliku njihovog izražavanja takođe ubraja u pisana dela, shodno članu 2. Isto tako, baze podataka se smatraju zbirkom u smislu ovog zakona, bez obzira da li su u mašinski čitljivoj ili drugoj formi, pri čemu se shodno čl.138. baza podataka predstavlja zbirku zasebnih podataka, autorskih dela ili drugih materijala uređeni na sistematičan ili metodičan način, koji su pojedinačno dostupni elektronskim ili drugim putem, pri čemu se bazom podataka ne smatra računarski program koji se koristi za njeno stvaranje ili rad. Kao i njegovi prethodnici, i ovaj zakon sadrži odgovarajuće odredbe o pravima njihovih autora, naručilaca, iscrpljenju prava, autorskim delima stvorenim u radnom odnosu ili po ugovoru o narudžbini autorskog dela i druge relevantne koje su harmonizovane sa savremenom međunarodnom regulativom u ovoj oblasti, preporukama Svetske organizacije za intelektualnu svojinu, pravom Evropske unije i drugim.

Kao što je napred navedeno, počevši od Zakona o patentima iz 1995. godine u našoj zemlji programi računara se ne smatraju pronalascima. Osnova za ovakvu odredbu se nalazi u propisima Evropske unije. Naime, da bi harmonizovao propise svojih članica koji se odnose na zaštitu softvera, čime bi se obezbedile odgovarajuće mere protiv njegovog neovlašćenog umnožavanja, Savet Evropske unije je doneo direktivu 91/250/EEC od 14. maja 1991.godine o pravnoj zaštiti kompjuterskih programa. Ova direktiva obavezuje članice da štite kompjuterske programe putem autorskog prava kao literarna dela u smislu Bernske konvencije.

Ova odredba je zasnovana na uverenju da kompjuterski programi nemaju tehničku prirodu, te da kao takvi nisu patentibilni. Iz ovoga je proizašlo shvatanje da patentibilnost softvera zavisi od toga da li pronalazak koji je u vezi sa softverom ima tehničku prirodu. Ovo je precizirano u EPO Guidelines for Examination (Metodologija ispitivanja EPO, odnosno Evropskog zavoda za patente) gde se sa jedne strane navodi da kompjuterski program kao takav ili kao zapis na nosiocu zapisa ne mogu zaštititi patentom nezavisno od njegovog sadržaja, te da je situacija ista i kada se kompjuterski program instalira na kompjuteru koji je poznat kao takav. Sa druge strane, ovde se navodi da se smatra da pronalazak koji karakteriše program i koji predstavlja tehnički proces (npr. proces proizvodnje kojim upravlja program) ili koji ima tehnički efekat (npr. program koji povećava radnu memoriju kompjutera) ima tehnički doprinos i da je zato patentibilan. Isto tako su u praksi EPO često priznavani patenti za kompjuterske programe u formi postupaka za upravljanje nekim procesom ili uređajem.

Kada su u pitanju izuzeci jako je važno imati na umu da se zakonske odredbe u tom slučaju najuže tumače, odnosno podrazumeva se da je iz patentibilnosti izuzeto samo ono što je eksplicitno navedeno.

Imajući u vidu da Srbija treba u najskorije vreme da postane članica Evropske patentne organizacije (dalje: EPO), svrsishodno je dati i pregled odredaba o izuzecima od patentibilnosti koje sadrži Konvencija o evropskom patentu (dalje: KEP).

Prema članu 52. stav 2. KEP eksplicitno je navedeno da se pronalascima ne smatraju:

- a) otkrića, naučne teorije i matematičke metode;
- b) estetske kreacije;
- c) planovi, pravila i postupci za obavljanje intelektualnih delatnosti, za igranje igara ili za obavljanje poslova i programi računara, i
- d) prikazivanje informacija.

Ako se ovaj član KEP uporedi sa odredbama člana 5. našeg Zakona o patentima iz 2004. godine, uočava se da nema značajnih razlika. Treba napomenuti da je aktuelni član 52. KEP nastao kao rezultat značajne izmene u KEP koja je izvršena 2000. godine.

Sa druge strane, imajući u vidu da je Evropski zavod za patente godišnje obradi stotine hiljada prijava, samim tim je logično i da ima veoma bogatu praksu, zbog čega vredi navesti neke od karakterističnih odluka Žalbenog veća (engl. Board of Appeal) koje se odnose na izuzetke od patentibilnosti, a posebno vezane za programe kompjutera, matematičke metode i postupke za obavljanje intelektualnih delatnosti.

Prva od njih je odluka T 208/84 iz 1987. godine koja se smatra najvažnijom za ispitivanje pronalazaka koji su na bilo koji način povezani sa programima računara i predstavlja osnovu prakse EPO u ovoj oblasti. Prema ovoj odluci čak i ako je ideja koja se nalazi u osnovi pronalaska matematička metoda kao takva, smatra se da se patentnim zahtevom usmerenim na tehnički proces u kome se koristi pomenuta metoda ne traži zaštita za matematičku metodu kao takvu. Ne može se smatrati da se patentni zahtev koji je usmeren na tehnički proces koji se izvršava pod kontrolom programa (bilo primenom hardvera ili softvera) odnosi na program kompjutera kao takav. Isto tako se smatra da se patentni zahtev koji je usmeren na kompjuter prilagođen tako da funkcioniše prema zadatom programu (bilo primenom hardvera ilisoftvera) sa ciljem da upravlja tehničkim procesom ili da ga izvršava ne odnosi na program kompjutera kao takav.

Sledeći važan slučaj u ovoj oblasti je odluka T 26/86 iz 1988. godine kojom je utvrđeno da li je rentgenski aparat koji sadrži jedinicu za obradu podataka koja funkcioniše prema zadatom programu patentibilan. Žalbeno veće je u ovom slučaju zauzelo stanovište da patentni zahtevi nisu usmereni ni na program računara kao takav, nezavisno od njegove tehničke primene, niti na kompjuterski program u obliku snimljenom na nosiocu zapisa, niti na poznati kompjuter opšte namene u kombinaciji sa programom računara. Umesto toga zaključeno je da program kojim se upravlja rentgenskim aparatom ostvaruje tehnički efekat, tj. da upravlja rentgenskom cevi aparata na takav način da je posle uspostavljanja određenih parametara prioriteta, ostvareno optimalno izlaganje rentgenskim zracima u kombinaciji sa adekvatnom zaštitom protiv prekomernog izlaganja rentgenskim zracima. U suštini ovog stava je činjenica da Žalbeno veće smatra da kombinacija tehničkih i netehničkih sredstava mora biti posmatrana i

ocenjena kao celina, te da uporedna upotreba i tehničkih i netehničkih sredstava, odnosno njihove kombinacije ne poništava tehnički karakter celokupnog predmeta pronalaska.

Sličan stav izražen je i u odluci T 59/93 u kojoj je Žalbeno veće zauzelo stav da postupak, odnosno metod koji sadrži karakteristike koje su kao takve isključene iz zaštite, ali kojim se ipak rešava tehnički problem i kojim se ostvaraju određeni tehnički efekti, takođe predstavlja tehnički doprinos stanju tehnike, te da je patentibilan.

U svakom slučaju dalji brzi razvoj nauke i tehnike u narednom periodu zahtevaće brzo prilagođavanje autorskog i patentnog prava, tako da sa jedne strane može da zaštiti interese kako pojedinih država, tako i čovečanstva u celini, a da sa druge strane, ne bude barijera za aktuelni naučno-tehnički progres, naročito, koji pred autorsko i patentno pravo konstantno postavlja nova pitanja koja traže brze i jasne odgovore.

LITERATURA

- [1] ***: *Zakon o patentima* - "Službeni list SCG", br.32/2004.
- [2] ***: *Zakon o patentima* - "Službeni list SRJ", br.15/95.
- [3] ***: *Zakon o autorskom i srodnim pravima* - "Službeni glasnik RS", br. 104/2009.
- [4] ***: *Zakon o autorskom i srodnim pravima* - "Službeni list SCG", br. /2004.
- [5] ***: *Zakon o autorskom i srodnim pravima* - "Službeni list SRJ", br. 24/98.
- [6] ***: *Zakon o izmenama i dopunama Zakona o autorskom pravu* - "Službeni list SFRJ", br. 21/90.
- [7] ***: *Konvencija o izdavanju evropskih patenata* - "Službeni list SRJ - međunarodni ugovori", br.3/96.
- [8] ***: *Convention on the Grant of European Patents* – European Patent Office, 13th Edition, July 2007.
- [9] ***: *Patentability of invention*, Training course on the examination of patent applications - Minhen, 1990.
- [10] ***: *Guidelines for examination in the European Patent Office* - EPO, 1994.
- [11] ***: *Guidelines for examination in the European Patent Office* - EPO, 2001.
- [12] ***: *Case Law of the Boards of Appeal of the European Patent Office* - 5th Edition, EPO, 2006.
- [13] Grupa autora: *Intelektualna svojina - Patenti (tom V)* - Agencija "Inteligentna privreda", Beograd, 2009.
- [14] Besarović Vesna dr: *Intelektualna svojina - industrijska svojina i autorsko pravo*- Pravni fakultet u Beogradu, 2005.